

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/361346497>

NEBİ MEHDİYEV'İN BİR BİLME TEORİSİ BAĞLAMINDA MİLLİYETÇİLİĞİN EPİSTEMİK TAHLİLİ

Article · June 2022

CITATIONS

0

READS

202

1 author:

Orkhan Valiyev

Khazar University

11 PUBLICATIONS 0 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Ph.D. thesis [View project](#)

NEBİ MEHDİYEV'İN *BİR BİLME TEORİSİ* BAĞLAMINDA
MİLLİYETÇİLİĞİN EPİSTEMİK TAHLİLİ

Orkhan Valiyev*

EPISTEMIC ANALYSIS OF NATIONALISM IN THE CONTEXT OF
NEBİ MEHDİYEV'S *BİR BİLME TEORİSİ*

ÖZ

Epistemolojide bilginin imkânı söz konusu olduğunda, bilginin kaynağının ve onun doğruluğunun ne olduğu gibi sorulara cevap aranmaktadır. Platon'dan başlayan gelenek bize bilginin şartı için doğruluk, inanç ve gerekçelendirme koşulunu öne sürmüştür ancak Gettier Problemi ile birlikte, gerekçelendirme koşulunun kesin bilgi için yeterli olmadığı yönünde yeni yaklaşımlar ve teoriler geliştirilmiştir. Ancak bu çalışmada felsefenin ana kollarından birisi olan epistemoloji tartışmaları daraltılarak milliyetçiliğin epistemik tahlili *Bir Bilme Teorisi* bağlamında yapılmıştır. Makalemiz, öncelikle "Tarih, neden milliyetçilik için gereklidir?" sorusu üzerinde durmakta ve bu sorunun cevaplanması için epistemik bir yöntem önermektedir. Bu doğrultuda çalışmamızın teorik altyapısı, Nebi Mehdiyev'in *Bir Bilme Teorisi* isimli kitabından hareketle şekillenmektedir. Çalışmamız içerisinde gösterdiğimiz gibi, kanaatimizce milliyetçiliğin doğasına ilişkin felsefi bir değerlendirme, tarihin/kanının neden milliyetçilik için gerekli olduğunun açıklanmasıyla tamamlanabilir. Ayrıca tarih ve milliyetçilik arasındaki bağ ele alınırken, neden felsefi/kesin bilgi üzerine milliyetçi söylemin inşa edilemeyeceği de tartışılmış ve son tahlilde makalede; milliyetçilik için tarihin gerekli olduğuna yönelik epistemik bir değerlendirme de yapılmıştır. Hülasa çalışmanın temel amacının felsefenin denetleyici yönteminden istifade ederek milliyetçiliğe ilişkin bilgi edinmek olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, Milliyetçilik, Tarih, Kanı.

* Dr. Öğr. Üyesi, Batı Kaspi Üniversitesi/Western Caspian University Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-mail: orkhan.veliyev@wcu.edu.az, ORCID ID: 0000-0002-6125-9062. Yazı Türü: Araştırma Makalesi. Yazı geliş tarihi: 17.05.2021; kabul tarihi: 14.02.2022.

ABSTRACT

When the possibility of knowledge is in question in epistemology, answers are sought to questions such as what is the source of knowledge and its accuracy. The tradition starting from Plato has suggested to us the condition of truth, belief and justification for the condition of knowledge, but with the Gettier Problem, new approaches and theories have been developed that the condition of justification is not sufficient for certain knowledge. However, in this study, the epistemic analysis of nationalism was made in the context of a *Bir Bilme Teorisi*, by narrowing the debates on epistemology, which is one of the main branches of philosophy. This article, first of all, focuses on the question of “Why is history necessary for nationalism?” and applies an epistemic method to answer this question. In this direction, the theoretical background of our study is shaped by the book of Nebi Mehdiyev named *Bir Bilme Teorisi*. As we have shown in our study, in our opinion, a philosophical assessment of the nature of nationalism can be completed by explaining why history/conception is necessary for nationalism. In addition, while discussing the link between history and nationalism, it was also discussed why a nationalist discourse cannot be built on philosophical/precise knowledge. An epistemic evaluation has also been made that history is necessary for nationalism. In summary, it can be said that the main purpose of the study is to obtain information about nationalism by making use of the supervisory method of philosophy.

Keywords: Knowledge, Nationalism, History, Opinion.

***

Giriş

Literatürde milliyetçiliğin modern dünyanın belirleyici kültürü olduğuna yönelik yaklaşım etkinliğini muhafaza etmektedir.¹ Öyle ki, iki yüzyılı aşkın süredir uluslar kendi kaderlerini tayin için milliyetçiliğe başvurmaktadırlar. Söz gelimi, Napolyon yenilgisi sonrasında Almanların birliğini hayal eden Fichte'nin “Alman Ulusuna Söylev”i,² Ziya Gökalp'in Türkçülük bağlamındaki çalışmaları³ milliyetçiliğe müracaat ettiklerini göstermektedir. Hülasa milliyetçilik modern toplumların/halkların politik

¹ Liah Greenfeld, *Milliyetçilik*, çev. A. Yılmaz, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017; Liah Greenfeld, *Nationalism*, Washington: Brooking Institution Press, 2019; Yael Tamir, *Why Nationalism*, Princeton: Princeton University Press, 2019; Yael Tamir, “Why Nationalism? Because nothing else works”, *Nations and Nationalism*, 2020, s. 26.

² Fichte, J. G. “Alman Ulusuna Söylev”, düz. E. A. Kılıçaslan ve G. Ateşoğlu, *Fichte*, çev. K. H. Ökten, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2006, s. 321-330.

³ Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, düz. İ. Kutluk, Ankara: Devlet Kitaplığı, 1976; Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, düz. M. Kaplan, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.

olarak kendi kaderlerini tayin için müracaat ettikleri başat ideoloji olarak doğmuştur denilebilir. Bu gelişmeler ışığında milliyetçiliğin etkinliğini muhafaza ettiğini gerekçelendirmek mümkündür. Öyle ki, “milli kimlik ötesi”ni hayal etmek için ortaya çıkan çokkültürcülük bile son tahlilde millileştirilmiştir.⁴ Bu bağlamda milliyetçilikle ilgili bilgimizi sorgulamak gerekmektedir.⁵

Milliyetçilikle ilgili çalışmalar genellikle toplumsal kavrayışımızın gelişmesinde etkin olan sosyal bilimciler tarafından yapılmaktadır. Söz gelimi, toplumsal/milli bilincin inşası ve sürdürülmesi sürecinde tarihçilerin araştırmaları önem arz etmektedir.⁶ Bu doğrultuda milliyetçiliğe ilişkin sosyal bilimcilerce sergilenen yaklaşımların milliyetçiliğe yönelik kesin (felsefi) bilgi edinmemize katkı sunmadıklarını ifade etmek mümkündür.⁷ Yaşamımızın tamamına yakınının bilgiden ziyade kanıyla çevrelendiği⁸ düşünüldüğünde milliyetçilik hakkında sosyal bilim çalışmaları anlaşılmalıdır. Ancak milliyetçiliğe ilişkin tarihin başını çektiği sosyal bilim yargısı (lehte veya alehte) milliyetçilikle ilgili aksinin düşünülmesi mümkün kanılarımızın oluşmasında etkin olmaktadır. Milliyetçiliğe yönelik lehte veya aleyhte olan bütün önermelerin bu anlamda kanı olduğu ifade edilebilir. Bu doğrultuda milliyetçiliğin neliğine ilişkin kesin kavrayış için felsefi/epistemik tahlilinin yapılması gerekmektedir.

Milliyetçilik gibi tarihin de ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkışı “tarih yüzyılı” olarak da bilinen 19. yüzyıla tesadüf etmektedir. Tarih bu anlamda bir disiplin olarak ulus-devletler için geçmiş yaratmak vazifesini icra etmiştir.⁹ Söz gelimi, ulusların “Meçhul Asker” anıtlarına yönelik kanısının oluşmasını “siyasal nitelik” taşıyan ve “meşrulaştırılabilir kapasitesine sahip” tarih disiplini temin etmektedir. Bu doğrultuda milliyetçiliğin esasında tarih kavrayışından müteşekkil olduğu söylenebilir. Milliyetçiliğin tarihsel kavrayış çerçevesinde epistemik bir tahlile tabi tutulduğu çalışmada tarih ve milliyetçiliğin bağı ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda epistemik bir yöntem tercih edilerek milliyetçilikle ilgili Hume’un deyimıyla “izlenime” ilişkin “fikir” (bilgi)¹⁰ edinmek hedeflenmektedir.

⁴ Bu hususla ilgili ayrıntı için bkz., Tariq Modood, “A Multicultural Nationalism?”, *The Brown Journal of World Affairs?* s. XXV(2), 2019, s. 233-246.

⁵ Harris Mylonas ve Maya Tudor, “Nationalism: What We Know and What Still Need to Know”, *Annual Review of Political Science*, s. 24, 2021, s. 109-32.

⁶ Göksel Aymaz, *Militan İyimserlik*, Ankara: Yordam Kitap, 2021, s. 69-90; Fatih Belgi, “Tarih, Bilgi ve Tarihsel Bilgi: Tarih Epistemolojisi Üzerine Bir Deneme”, *Tarihyazını*, s. 3(1), 2021, s. 24-43; Nebi Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2019, s. 15-28; R. G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, çev. K. Dinçer, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019; Yalın Alpay, “Fuat Köprülü’nün Muhafazakâr Ulusal Tarih Tezi Kurgusu”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, s. 10(38), 2013, s. 83-116.

⁷ Yael Tamir, *Liberal Nationalism*, Princeton: Princeton University Press, 1993; Tamir, *Why Nationalism*; Umut Özkırmlı, *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

⁸ Nebi Mehdiyev, “Bilim ve Din: Epistemik Bir Bakış”, <https://onculanalitikfelsefe.com/bilim-ve-din-nebi-mehdiyev/> (erişim: 26.01.2022).

⁹ Yalın Alpay, “Fuat Köprülü’nün Muhafazakâr Ulusal Tarih Tezi Kurgusu”, s. 84.

¹⁰ David Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, çev. F. B. Aydar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021, s. 15-20.

Çalışmada milliyetçiliğin neliğine ilişkin bilgi edinmek amaçlanmaktadır. Bu itibarla “neden milliyetçiliğe ilişkin kesin bilgi edinemeyiz?”, “tarih neden milliyetçilik için gereklidir?” gibi sorular çalışmanın sorunsalını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda teorik çerçevenin açıklığa kavuşturulması için ilk olarak bilginin epistemik tahlili yapılmaktadır. Bu anlamda teorik alt yapısı Nebi Mehdiyev’in *Bir Bilme Teorisi* adlı eserinden hareketle oluşturulmuştur. “Milliyetçiliğin Neliği” başlıklı ikinci kısımda milliyetçiliğin mahiyetinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Son başlıkta ise tarihin (kanının) neden milliyetçilik için önemli olduğu epistemik çerçevede irdelenmektedir.

1. Epistemoloji (Bilgi) Üzerine Bir Tahlil

Platon’dan¹¹ günümüze felsefe metinlerini dikkate aldığımızda “Bilgi nedir?” sorusunun popülerliğini muhafaza ettiğini söylemek mümkündür.¹² Zira bilgi, felsefenin/filozofların temel uğraş alanlarından birisidir. Hatta epistemolojiyi “felsefenin kapısı olarak” olarak da ifade etmek mümkündür.¹³ Platon’la başlayan klasik yaklaşım bilginin şartı olarak “gerekçelendirilmiş doğru inanç”¹⁴ (logos, alethe, doxa) önermesinden hareket etmiştir. Ancak Edmund L. Gettier çağdaş epistemoloji tartışmalarına da etki eden *Is Justified True Belief Knowledge* makalesinde gerekçelendirmenin bilgi için yeterli olmadığını ileri sürmüştür. Gettier vermiş olduğu iki örnekte öznenin bilmemesine rağmen şans eseri kurmuş olduğu önermenin doğru olabileceğini ifade etmiştir. Bu itibarla Smith’in S’nin P’yi bildiğine yönelik (a) tanımından hareketle “Jones, işe alınacak kişidir ve Jones’un cebinde on adet bozukluk vardır” ve “Jones’un bir Ford’u vardır” kanıtlarına dayanarak kurmuş olduğu önermelerin bilinmesi için gerekli koşulların oluşmadığı anlaşılmaktadır.¹⁵ Hülasa Gettier “doğruluk”, “inanç” ve “gerekçelendirme”nin “epistemik şans”ı engellemeyeceğini iddia etmektedir.¹⁶ Gettier’in makalesi çağdaş epistemologlar arasında bilginin şartları hususunda yeni tartışmalara vesile olmuştur. Nebi Mehdiyev’in bu çalışmada istifade edilen teorisi, Gettier sonrası epistemoloji tartışmalarında inanç ve bilgi arasındaki boşluğu doldurma iddiasındadır. Bu anlamda Mehdiyev inanç ve bilgi arasındaki boşluğu kanıyla doldurmayı önermektedir.¹⁷

¹¹ Platon’un *Theaitetos* diyalogu, bilgi felsefesine ilişkin soruların ele alındığı ilk eser olarak bilinmektedir. A. Kadir Çüçen, *Bilgi Felsefesi*, 7. Baskı, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2012, s. 11.

¹² Çüçen, *Bilgi Felsefesi*, 110; Nebi Mehdiyev, “Bir Bilme Teorisi Denemesi”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, s. 35, s. 11-22.

¹³ Nebi Mehdiyev, “Felsefe Röportajları Nebi Mehdiyev”, <https://onculanalitikfelsefe.com/felseferoportajlari-5-nebi-mehdiyev/> (erişim: 12.01.2021).

¹⁴ Bundan sonra GDİ.

¹⁵ Edmund L. Gettier, “Is Justified True Belief Knowledge”, *Analysis*, 1963, s. (23)6, s. 121-123.

¹⁶ Çüçen, *Bilgi Felsefesi*, 111.

¹⁷ Orkhan Valiyev, “Bir Bilme Teorisi”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, s. 43, 2021, s. 243-247; Musa Yanık, “Bir Bilme Teorisi”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, s. 43, 2021, s. 247-250.

Mehdiyev inancı bilişsel sürecin başlangıcı/hammadesi (bkz. Tablo 1) olarak kabul etmekle beraber, bilgi için kesinlik şartını aramaktadır.¹⁸ Öyle ki kesinlik ihtiva etmeyen herhangi bir inancın bilgi değeri taşımayacağı yaklaşımını gerekçelendirmektedir. Mehdiyev, gerekçelendirme sorununu içselci ve dışsalci yaklaşımın “güvence” (warrant) koşulundan ziyade “kesinlik” koşuluyla çözmektedir. Bu anlamda “inanç” ve “kesinlik” kavramları üzerinde durmaktadır. Söz gelimi, Descartes’ın bilgi tanımından hareketle bilginin kesin olması gerektiği iddiasını şöyle ifade etmiştir: 1) İnancımız bilgi değeri taşıması için kesin olmak durumundadır; 2) İnancımızın kesinliğe haiz olması özne olarak bizi her türlü şüpheden arındırmaktadır; 3) Özne olarak herhangi bir şüphe duymadan sahip olduğumuz inancımızı bilgi olarak adlandırabiliriz.¹⁹

Mehdiyev inancın bilgi için temel/hammadde rolünü ifade ettiği ön kabulünden hareket etmektedir. Ancak bilişsel sürecin çıktısı olan kanı veya GDİ ve bilgi arasında kesin bir ayırım yapmayı da ihmal etmemiştir. Buna göre Mehdiyev’in teorisi bağlamında bilişsel sürecin hammaddesinin inanç olduğunu ifade etmekte bir beis yoktur (bkz. Tablo 1).²⁰ Bununla beraber inanç iki tür bilişsel çıktıya kaynaklık etmektedir. İlki aksi düşünülebilen veya yanlışlanabilen kanıdır. İkincisi ise kesin olan ve gerçek olmadığı düşünülemeyen bilgidir.²¹ Bu sebeple aksinin düşünülebilmesi mümkün olan kanının bilgi olarak tanımlanmaması gerekmektedir. Tarihin bilişsel çıktısı olan kanı “içsel açıdan kanı olma, dışsal açıdan ikna olmak gibi de ifade edilebilir. Kanının bilgi olmayışını tarihle olan bağlantısından hareketle de açıklamak mümkündür”.²² Öyle ki tarihle bağlantısı olan önermeleri kanı olarak kabul etmek mümkündür. Çünkü tarih bağlamsallığı doğurmaktadır. Dolayısıyla inançtan farklı bir statüye sahip olan kanının GDİ olduğunu ifade etmek mümkündür.²³ Böylelikle bilgi ve kanının çıkış noktası olarak inancı temel almakla beraber epistemik statülerinin farklı olduğu görülmektedir. Bilginin bu anlamda farklı bir değerlendirmeye tabi tutulması gerektiği anlaşılmaktadır.

Gettier sonrası epistemoloji tartışmalarında bilginin statüsü bağlamında çeşitli teoriler ortaya çıkmıştır. “Epistemik bağlamsalcılık” bilişsel önermelerin bağlam yüklü olması hususundan hareket etmektedir. Ancak bilgi şartı için kesinlik arayan Mehdiyev’e göre bilgi bağlamsal değildir.²⁴ Çağdaş epistemolojide Annis²⁵ gibi aksini iddia eden

¹⁸ Nebi Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019, s. 79.

¹⁹ Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s. 87, 89.

²⁰ Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s. 101.

²¹ Nebi Mehdiyev, “Bilim ve Din: Epistemik Bir Bakış”, <https://onculanalitikfelsefe.com/bilim-ve-din-nebi-mehdiyev/> (erişim: 26.01.2022).

²² Nebi Mehdiyev, “Delilcilik ve Tanrı İnancının Epistemik Statüsü”, *Fəlsəfə və Sosial-Siyasi Elmlər Jurnalı*, s. 1(41), 2017b, s. 9-28. s. 23.

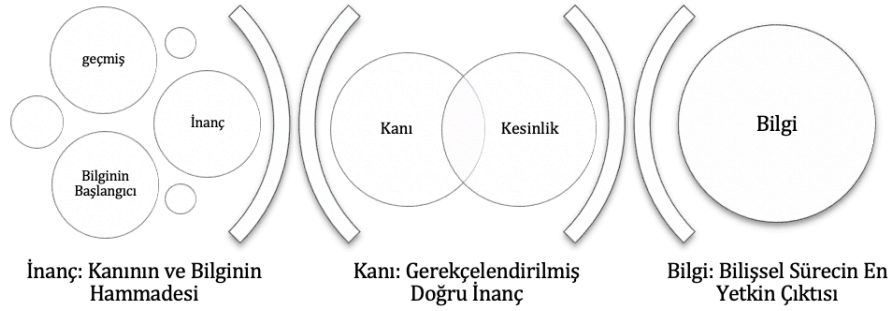
²³ Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s. 94, 95.

²⁴ Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s. 71-83.

²⁵ Bilginin bağlamsal olacağı yönünde çalışmalar de mevcuttur. Ancak bu çalışma ifade edildiği üzere Mehdiyev’in teorisinden hareketle kurgulandığı için bilgi farklı bir biçimde ele alınmıştır. Bilginin bağlamsallığıyla ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. D. Annis, “A Contextual Theory of Epistemic Justification”, *American Philosophical Quarterly*, 15(3), s. 213-219.

yaklaşımlar olsa bile bilginin bağlamsal olmadığını ifade etmek mümkündür. Çünkü Mehdiyev'e göre "bilgi gerekçelendirilmiş doğru inançtan öte bir şeydir". Yanılmaz olması gereken bilgi, herhangi bir derecelendirmeye tabi tutulmamalıdır. Gerekçelendirilebilir olan bilgi edinmenin en yaygın hali olan kanıdır. Özetle bağlamsalcılığın bilgidен ziyade kanıyla ilişkilendirilebilir olduğunu ifade etmek gerekir.²⁶ Hülâsa Mehdiyev'in teorisinin bilgi ve kanı arasındaki ayrımı açık bir biçimde ortaya koyduğundan dolayı bu çalışma tercih edilmiştir. Zira modern politik meşrulaştırma ödevinin milliyetçilik üzerinden tarihe yüklendiği ve bu doğrultuda milliyetçiliğin tarihsel kavrayışın çıktısı olan kaniya gerek duyacağı söylenebilir. Dolayısıyla bu çalışmanın kuramsal altyapısı, Mehdiyev'in teorisi doğrultusunda kurgulanmıştır.

Bilmenin Serüveni: İnanç, Kanı ve Bilgi*

2. Milliyetçiliğin Neliği

Milliyetçiliğin, modern politiğin ve toplumsallığın merkezinde durduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim tarihçi, siyaset bilimci ve sosyologlar, epeydir millet kavramı üzerine düşünmekle beraber²⁷ ayrıca milliyetçiliğin neliğine yönelik felsefi bir sorgulama da dahil olmak üzere; milliyetçilikle ilgili bütün araştırmalar, tarihi dikkate almak durumundadır. Çünkü milliyetçilik belli bir zaman ve mekân bağlamında vuku bulan milleti imlemektedir. Söz gelimi, Türklük kadim bir mesele olmakla beraber Türk ulusal kimliği modern bir hadisedir. Böylelikle milliyetçilik üzerine araştırma yapan siyaset bilimi ve sosyoloji gibi alanların tarihin desteğine gerek duyacaklarını belirtmek gerekmektedir. Zira tarihsel bir destek, sosyal bilimlerin milliyetçiliğe yönelik gerekçelendirmesi için belirleyici bir rol üstlenmektedir.

²⁶ Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s. 79, 80, 81.

²⁷ Miroslav Hroch, *Avrupa'da Milli Uyanış*, çev. A. Özdemir, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s. 21.

* Bu tablo Nebi Mehdiyev'in bilgi teorisinden hareketle hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Nebi Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları. 2019, s. 83-100.

Milliyetçilik ve millet kavramlarının önceliğine yönelik yapılan tartışmalar, milliyetçilik kuramcıları arasında süregelen bir anlaşmazlık olarak devam etmektedir.²⁸ Ancak milliyetçiliğe yönelik tartışmalar bununla da sınırlı kalmamaktadır. Milliyetçiliğin etik çerçeveden iyi veya kötü olup olmadığı da literatürde bitmek bilmeyen bir tartışmayı beraberinde getirmiştir. Bir grup milliyetçiliği yererken, başka bir grup ise milliyetçiliğin kaçınılmazlığından bahsetmektedir.²⁹ Söz gelimi Viroli, milliyetçiliğin veya milliyetçi dilin doğuşunun vatanseverliğe veya vatan aşkına zarar verdiğini gerekçelendirmektedir.³⁰ Bununla beraber araştırmacıların milliyetçiliğin veya milletlerin modern politığın temel meselesi olduğu hususunda ise hemfikir oldukları söylenebilir.³¹

Modernite kendi içinde bir yeniliği ve dönüşümü ifade etmektedir. Modernitenin temel yeniliğini “bir insan fail fikri” ile de açıklamak mümkündür.³² Artık insan/birey özgür ve eşit olarak modern ontolojinin belirleyici öznesi haline gelmiştir. Bu gelişme modern politığın ve devletin gelişmesine de etki etmiştir. Öyle ki uluslar da özgür, eşit veya “aklımlı kullanabilen” insanın tercihi sonucunda hayal edilmiştir.³³ Bu sebeple milliyetçiliğin “küresel” bir nitelik arz etmeye başladığı söylenebilir.³⁴ Bununla beraber milliyetçiliğe yönelik temelinde tarihsel kavrayış olan teorik yaklaşımlar arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Örneğin milliyetçiliği modernist bir perspektiften hareketle açıklayan Ernest Gellner, ulusları, sanayileşmeyle özdeşleştirdiği “sanayi toplumu”nu modernitenin çıktısı olarak gerekçelendirmektedir.³⁵ Öte yandan ulus kavramına yönelik etnosembolcü yaklaşımı temsil eden Anthony Smith, ulus kavramıyla ilgili tarihsel kavrayışını etnisiteyi baz alarak yaptığından kadim medeniyetlerle bir bağ/devamlılık kurmayı amaçlamaktadır.³⁶ Bu anlamda gerekçelendirme, saf inanca epistemik bir hüviyet kazandırmaktadır. Bununla beraber

²⁸ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev. B. Ersanlı ve G. G. Özdoğan, İstanbul: Hil Yayın, 2018; Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, çev. S. Coşar, S. Öztürk ve N. Soyarik, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, s. 230-250; Miroslav Hroch, “The nation as the cradle of nationalism and patriotism”, *Nations and Nationalism*, 26(1), 2020.

²⁹ Ernest Gellner, *Thought and Change*, Chicago: The Chicago University Press, 1964, s. 149; D. M. Weinstock, “Is there a Moral Case for Nationalism”, *Journal Applied Philosophy*, s. 13(1), 1996; Yael Tamir, “Theoretical Difficulties in the Study of Nationalism”, *Canadian Journal of Philosophy*, s.26 (sup1), 1997; M. Viroli, *Vatan Aşkı*, çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997.

³⁰ Viroli, *Vatan Aşkı*.

³¹ Hroch, *Avrupa'da Milli Uyanış*, s. 21-29; John Dunn, “Nationalism”, *Theorizing Nationalism*, ed. R. Beiner, New York: State University of New York Press; Hannah Arendt, *Formasyon, Sürgün, Totalitarizm*, çev. İ. Yıldız, Ankara: Dipnot Yayınları, 2014; Greenfeld, *Milliyetçilik*, Giriş; Tamir, *Why Nationalism*.

³² Charles Taylor, *Modern Benliğin Kaynakları*, çev. S. A. Baş ve B. Baş, İstanbul: Küre Yayınları, 2012, s. 246.

³³ Liah Greenfeld, *Milliyetçilik*, çev. A. Yılmaz, İstanbul: Alfa Yayınları, 2021, s. 7-45.

³⁴ Greenfeld, *Milliyetçilik*, s. 137-155; Liah Greenfeld, “The Globalization of Nationalism and the Future of the Nation-State”, *International Journal of Politics, Culture, and Society*, s. 24(½), 2011, s. 5-9.

³⁵ Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, s. 93-117, 117-141.

³⁶ Anthony D. Smith, *National Identity*, London: Penguin Books, 1991.

son tahlilde gerekçelendirmenin kesin bilgiye de götürmediği söylenebilir.³⁷ Bu gelişmeler ışığında milliyetçiliğe yönelik tarih disiplini çerçevesinde oluşan yargılarımızın, nihayetinde aksi düşünülebilen kanı olduğu kabul edilirse, Gellner veya Smith'in yargılarının aksini düşünmek de mümkün olur.

Ulus kavramını Renan'dan hareketle açıklayan Besim Dellaloğlu³⁸ da modern politığın temeli olan milliyetçiliğe ilişkin kesin epistemik bir yargıda bulunulamayacağını göz ardı etmiştir. Daha doğrusu milliyetçiliğe ilişkin ancak felsefi/epistemik bir yöntemle bilgi (episteme) edinmenin mümkün olacağını dikkate al(a)mamıştır. Bağlamsal olan milliyetçiliğe yönelik bilişsel çıktımız kanı olmak durumundadır. Ezcümle milliyetçilik üzerine araştırma yapan bilimsel araştırmaların –milliyetçiliğe ilişkin olumlu veya olumsuz yargıda bulunmasından bağımsız olarak– yargılarımızın yalnızca tarihsel/bağlamsal sebebiyle eksik kaldıkları söylenebilir. Bu husus, sadece bir miktar insanın, kendilerini her türlü bağ ve bağluluklarından kopararak, hayatlarında hiç olmasa bir defa her şeyden şüphe etmek cesaretini gösterdiğinden anlaşılabilir.³⁹

Bu bakımdan milliyetçiliğe yönelik yargılar her toplumun tarihsel bağlamından hareketle oluşmaktadır. Zira modern sitenin oluşumunda belirleyici rol üstlenen milliyetçilik, her toplumun kültürüne ve şartlarına göre biçim (liberal, etnik vb.) almaktadır. Örneğin, Türk milli kimliği⁴⁰ Osmanlı'da bizâtihi dinsel olanın sekülerleşmesi doğrultusunda cereyan eden modernleşme ve uluslaşma sürecinde etnik olanı merkeze almayan bir kimlik inşa ettiği halde, Hitler Almanyası 1913⁴¹ tarihli etnik temelli vatandaşlıktan hareketle faşist bir kimlik inşa etmeye girişmiştir. Dolayısıyla milliyetçilik, toplumların kültürel yapılarına göre farklı site inşa etmektedir.

Buraya kadar yapılan değerlendirmelerden hareketle çalışmada epistemik tahlille milliyetçiliğe (kanı) ilişkin bilgi edinmenin hedeflendiği söylenebilir. Bu sebeple milliyetçiliğin neliğinin gün yüzüne çıkarılması için epistemik bir tahlil yapılması gerekmektedir. Nitekim görüldüğü gibi literatürde milliyetçiliğe yönelik –lehte ve aleyhte– yeteri kadar yanlış anlaşılmalara yer edinmiştir. Söz gelimi, 20. yüzyılda vuku bulan faşist rejimlerden dolayı milliyetçiliği 20. yüzyılın utancı olarak nitelendirenler olmuştur.⁴² Bu tanımlama faşizmden dolayı teknik olarak doğru bir yaklaşım gibi görülerek gerekçelendirilebilir; hatta popülerlik bile kazanabilir. Ancak aksinin düşünülmesinden, yanlışlanabilmesinden dolayı kesin bir bilgi olarak da kabul edilmesi mümkün değildir. Milliyetçiliğin yüceltilmesi veya yerilmesi epistemik olarak kanı düzeyinde kalmak durumundadır.

³⁷ Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s. 17, 18.

³⁸ Besim F. Dellaloğlu, *Poetik ve Politik*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, s. 213-225.

³⁹ Rene Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, çev. M. Akın, İstanbul: Say Yayınları, 2020, s. 65-115.

⁴⁰ Türk milli kimliğinin etnik temelli olmadığına yönelik bir çalışma için bkz. Şener Aktürk, "Etnik Kategori ve Milliyetçilik", *Doğu Batı*, s. 9(38), 2006.

⁴¹ İlgili tarihte Alman vatandaşlığına ilişkin kabul edilmiş yasanın Alman milli kimliğinin oluşumu üzerindeki etkisi vs. ayrıntılı için bkz. Rogers Brubaker, *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. 1994, s. 50-75; 75-85.

⁴² Dunn, "Nationalism", s. 27.

Öte yandan milliyetçiliğin “neden filozoflarının olmadığı” sorusu, milliyetçilik ve felsefe bağlamında süregiden bir tartışma olmaya da devam etmektedir. Bu anlamıyla modernitenin tüm ideolojilerinin filozoflarının veya felsefelerinin olmadığı söylenebilir. Örneğin John Locke’un liberalizmin “incili” olarak da kabul edilen *Yönetim Üzerine İki İnceleme* eserinin doğrudan bir felsefe eseri olmaktan ziyade Oran-geli William’ın iktidarını haklı çıkarmak için yazılmış milliyetçi bir eser olduğu söy-lenebilir. Bu anlamıyla kitap İngiliz milliyetçiliği bağlamında değerlendirilebilir.⁴³

Hal böyle olunca milliyetçiliğin faşizm olduğuna yönelik kanının kolaylıkla yanlışlanabileceğini ifade etmek mümkündür. Çünkü milliyetçiliğe yönelik bütün yaklaşımlar belli ölçüde tarih yargısına gerek duymaktadır. Tarihin önermesi ise gerekçelendirmeyi “zorunlu” kılmaktadır. Sözgelimi, İran’ın dünya siyasi tarihinde devamlılığını korumuş en “eski” devlet olduğu yargısı/inancı/kanısı saf bir inançtan ziyade, tarihe dayalı bir yargı olduğundan gerekçelendirilmek durumundadır. İçinde tarih barındıran herhangi bir önermenin bu anlamda epistemik cihetten bilgi olarak değerlendirilmesinin mümkün olmadığı söylenebilir.⁴⁴ Böylesi bir yaklaşımın milli-yetçiliğin neliğinin anlaşılmasını göz ardı edeceğinden dolayı eksik bir değerlendir-me olacağını da ifade etmek gerekir. Daha doğru bir ifadeyle milliyetçiliğin neliği ancak denetleyici bir özelliğe sahip felsefi bir yöntemle anlaşılabilir.

Literatürde milliyetçiliğe ilişkin teorik yaklaşımlar genellikle milliyetçiliğin veya milletlerin doğuş zamanının belirlenmesi hususunda rekabet etmektedir. Zira ilgili te-orilerin anlaşmazlıklarının genellikle tarihe ilişkin olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵ Tarih ise kesinlik ifade etmeyen bir disiplin olduğundan dolayı bahse konu yaklaşımlara kut-sallık atfedebileceği halde yanılmazlık, kesinlik değeri yüklenememektedir. Tarihte inşa edilen *siteler*, mensup oldukları dönemin öğretileri çerçevesinde kendilerine bel-irli kutsallık atfetmişler veya kutsalın temsilcisi olduklarını (Ortaçağ Monarşileri) id-dia etmişlerdir. Dolayısıyla milliyetçiliğin modern bir hadise olduğuna yönelik ortaya konulan yaklaşım da bir gerekçelendirme olarak ifade edilebilir. Yani etnosembolcü yaklaşım da ulusların modernliğini kabul etmekle bir etnik köken gerekçelendirmesi yapabilir. Etnosembolcü yaklaşımla modernist yaklaşımı bu anlamda ince bir çizginin ayırdığı da söylenebilir.⁴⁶ Buradan hareketle milliyetçiliğin bir tarih meselesi olduğunu veya kendini gerçekleştirmek için “tarih tasarımına” gereksinim duyacağını ifade et-mek mümkündür. Milliyetçiliğin tarihten hareketle oluşan kanıya veya GDI’ye ihtiyaç duymasının temelinde toplumu (ulusu) bir arada tutma gayreti olduğu söylenebilir.⁴⁷

⁴³ Orxan Vəliyev, *Azərbaycan Millətçiliyi*, çev. Q. Məmmədov və Ə. Məmmədov, Bakı: Milliyyət Araş-dırmalar Mərkəzi, 2021, s. 7; Alasdair MacIntyre, *Etik'in Kısa Tarihi*, çev. H. Hünler ve S. Z. Hünler, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001, s. 179; Greenfeld, *Milliyetçilik*, 2017, s. 597, 598.

⁴⁴ Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s. 17-21.

⁴⁵ Milliyetçilik tartışmalarında tarihin rolüne ilişkin bir çalışma için bkz. Serdar Güder, “Milliyetçilik Tartışmalarında Tarih ve Geçmişin Rolü: Eric J. Hobsbawm ve Anthony D. Smith’in Teorilerinin Karşılaştırmalı Analizi”, *İnsan ve Toplum Dergisi*, s. 6(2), 2016.

⁴⁶ Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları*. Ankara: Doğu Batı Yayınları. 2008, s. 202-230.

⁴⁷ Alpay, “Fuat Köprülü’nün Muhafazakâr Ulusal Tarih Tezi Kurgusu”, s. 84, 85.

Modernist çerçeveden bakıldığı zaman milliyetçiliğin bizâtihi eskinin yeni⁴⁸ karşısında yenilgisinden vuku bulduğu söylenebilir. Zira eski-yeni tartışması bağlamında vuku bulan modernite, kendisine “yeni” bir devlet (ulus-devlet) temin ve tesis etmiştir. Bu anlamda milliyetçilik modern öncesinden farklı bir siyasi sistemin inşasında başat bir ideoloji olarak yerini almıştır. Uluslar bu işlevi icra edecek en etkili birim olarak kurgulanmıştır. Tarih disiplini bu anlamda ulusların birlik duygusunun ve bilincinin inşasında temel aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü milliyetçiliğin gerek duyduğu *soykütüksel yaklaşım* sadece tarih/tarihçiler tarafından üretilebilir.⁴⁹ Son tahlilde milliyetçiliği tarihle eş zamanlı olarak düşünmemiz gerektiği anlaşılmaktadır. Böyle olunca milliyetçiliğin herkesçe kabul edilen kesin tanımının yapılmasının mümkün olmadığı gün yüzüne çıkmış olur.

3. Geçmişin Bilgisi Olarak Tarihin Önemi

Aristoteles *Metafizik*'te her insanın bilme potansiyeli taşıdığını ifade eder.⁵⁰ “Potansiyel” ifadesinden/çekincesinden dolayı her insanın nesneye yönelerek kesin (felsefi) bilgi edinmeyeceği çıkarımını yapmak mümkündür. Nitekim bilmek için iyi bir zihne sahip olmaktan öte onu iyi kullanmak da gerekmektedir.⁵¹ Bilgi (episteme) edinmenin bu anlamda özünde şüpheyi zorunlu kıldığı bilinmektedir.⁵² Bu anlamıyla bilmek için öznenin (insan) tüm bağlarından soyutlanması gerekmektedir.⁵³ Çalışmanın bu bölümü, insanın epistemik açıdan sahip olduğu kaniya temel teşkil eden tarihe ilişkindir. Daha doğrusu, “olmuş bitmiş bir şeyin bilgisi”⁵⁴ olarak tarih tasarımının ve kavrayışının milliyetçilik için neden gerekli olduğu sorusu üzerinde durulmaktadır.

Modern çağda insanın geçmişe ilişkin bilgi edinme süreci ulus-devletler tarafından tesis edilen tarih kürsüleri, enstitüleri vb. tarafından yürütülmüştür. Örnekle *tarih yüzyılı* olarak da bilinen 19. yüzyılda Avrupa'nın çeşitli üniversitelerinde açılan tarih kürsüleri, ulusların kendilerine yönelik milliyetçi kanaatlerinin oluşmasında belirleyici rol üstlenmiştir.⁵⁵ Tarihin bu anlamda insan yaşamının tamamına yakını kapsayan bilgileri (kanı) edinmemizde temel disiplin olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda

⁴⁸ Modernitenin eski-yeni tartışması bağlamında vuku bulmasına yönelik ayrıntılı bir çalışma için bkz., Levent Yılmaz, *Modern Zamanların Tarihi*. Çev. M. E. Özcan. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.

⁴⁹ Elías José Palti, “The Nation as a Problem: Historians and the ‘National Question’”, *History and Theory*, s. 40 (3), 2002, s. 324, 325.

⁵⁰ Aristoteles, *Metafizik*, çev. Y. G. Sev, 5. Baskı, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018, s. 13.

⁵¹ Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, çev. M. Erşen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, s. 5.

⁵² Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, s. 67.

⁵³ Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, s. 12.

⁵⁴ Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s. 17.

⁵⁵ Alpay, “Fuat Köprülü'nün Muhafazakâr Ulusal Tarih Tezi Kurgusu”, s. 84, 85.

tarihin geçmişe dair, yani olmuş bir şeye ilişkin bilgi edinmemize katkı sunduğu ifade edilebilir.⁵⁶ Hasılı tarih modernite bağlamında ulus olabilmenin “odak noktası” olarak karşımızda durmaktadır.⁵⁷ Tarihin bilişsel çıktısı olan kanının bu anlamda toplumsal düzlemde ortak hikâyenin yazılmasına hizmet ettiği de ifade edilebilir.⁵⁸ Çünkü felsefe ile birlikte tarih, insanın bilme ediminin disiplin olarak toparlanması mümkün iki disiplinden birisidir.⁵⁹ Bu çerçevede milliyetçiliği yeni olan ulusların, geçmişe ilişkin kavrayışlarını inşa etmek için tarihe ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır.

Geleneksel epistemoloji, bilme sürecinin çıktısını inanç ve bilgi ile sınırlamak-tayken, Mehdiyev, “dış dünyanın akli tezahürünü” kanı kavramıyla açıklamanın daha isabetli olacağını ifade etmektedir.⁶⁰ Dolayısıyla bir bilme biçimi olan tarihin bilişsel çıktısını GDİ veya kanı olarak ifade etmek mümkündür. Ancak GDİ tanım olarak –inanç ve doğruluk da dahil olmak üzere– epistemik bir niteliğe sahip olmamakla beraber, bir bilgi de değildir. Felsefe gibi tarihin de bir bilme kipi olmasına karşın, tarihin bilişsel çıktısı, felsefi bilgidir ziyade kanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla her iki disiplinin bilişsel çıktısı farklılaşmaktadır. Tarih, bu çalışma bağlamında milli bilinç inşa etme görevini icra ederken, felsefe, bizâtihi bilincin ve inancın kendisini sorgulamaktadır. Hülâsa felsefe hem ötekini hem kendini bilmeyi hedeflediği halde tarihin yalnızca kendilikle ilgili olduğunu ifade etmek mümkündür.⁶¹

Mehdiyev, felsefe ve tarihi bilme kipleri olarak ele aldığı ilgili çalışmasında, tarihe ilişkin şöyle bir çıkarım yapmaktadır: “Felsefe asla izafet içinde yer alamaz, tarih ise asla izafet dışında kullanılamaz”.⁶² Söz gelimi, tarihin felsefesi olamayacağı gibi hukuk da tarihsiz olamaz.⁶³ Hukuk tarihi, siyaset tarihi vs. bizâtihi tarihin izafet durumunda kullanılmasına örnek olarak verilebilir. Bu anlamda antik çağlardan modern zamanlara değin tarihin verdiği ve önerdiği bilgi biçimini, GDİ veya kanı olarak kavramsallaştırmak mümkündür. “Bir inancı GDİ’ye, yani kaniya dönüştüren şey kanıttır”.⁶⁴ Bu bağlamda tarihin yargısının belirli “tarihsellik” “bağlamsallık” ve “olumsallık” içinde mevcut olabileceğini ifade edebiliriz.⁶⁵

Siyaset, din ve hukuk gibi olguların tarihine ilişkin bilgi (kanı) edinmek akademik-entelektüel araştırmaların belirgin ve *değişmeyen* bir ögesi olarak ifade edilebilir.

⁵⁶ Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s. 17.

⁵⁷ Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, çev. S. Bayramoğlu ve H. Kendir, Ankara: Dost Kitabevi, 2002, s. 193.

⁵⁸ Milay Köktürk, *Millet ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken, 2016, s. 27.

⁵⁹ Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s. 83.

⁶⁰ Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s. 21.

⁶¹ Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s. 17, 20, 21.

⁶² Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s. 16.

⁶³ Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s. 16.

⁶⁴ Nebi Mehdiyev, “Bilim ve Din: Epistemik Bir Bakış”, <https://onculanalitikfelsefe.com/bilim-ve-din-nebi-mehdiyev/> (erişim: 26.01.2022).

⁶⁵ Nebi Mehdiyev, “Bilme Kipleri Olarak Felsefe ve Tarih”, *Fəlsəfə və Sosial-Siyasi Elmlər*, s. 1(38), 2016, s. 73-74; Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s. 95, 99.

Çünkü tarih, izafet ilişkisi içinde olduğu entelektüel disiplinleri toplum düzeyine çekmektedir. Yani siyasetin tarihi Türk siyasi veya düşünce tarihine, hukukun tarihi ise Türk hukuk tarihine kadar giderek bahse konu entelektüel disiplinlere ilişkin GDİ'yi ortaya koymaktadır. Buradan hareketle milliyetçiliğin kendisini gerçekleştirmek için tarihin bilişsel çıktısına gerek duyulduğunu ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla tarih, modern sosyal bilimcilerin, hatta filozofların –söz gelimi, Alman filozofları felsefe kadar tarihle de ilgilidirler– üzerinde durdukları bir konu olarak güncelliğini korumaktadır.

Tarihe yönelik eleştirel bakışlar da modern felsefeciler, filozoflar ve sosyal bilimciler arasında yer edinmiştir. Örneğin Dellaloğlu, egemenle ayrılmayan bir ilişkisi olduğundan dolayı tarihin bizâtihi egemenin kontrolünde yazıldığını; devrimlerin bile bir tarihyazımı süreci olduğunu ifade etmiştir.⁶⁶ O halde modern anlamda tarih eleştirisi, milliyetçiliğin veya ulus-devletlerin eleştirisi olarak da okunabilir. Zira milli kimliğin inşası bizâtihi tarihle mümkün olmuştur. Örneğin Leo Strauss, tarihin bilgiye (felsefi) karşı olan kanıdan ibaret bir mağara olduğunu ileri sürerek, kanının toplumsal varoluş için gerekli olduğunu ifade etmiştir.⁶⁷ Strauss'un tasnifine iştirak etmek mümkündür. Ancak kanıdan hareketle toplumsallığın oluşumunun veya kanı tarafından felsefenin (özel olanın) göz ardı edilmesinin moderne özgü olduğunu ifade etmesi, moderne yönelik bitmeyen kızgınlığından kaynaklanmış olabilir. Halbuki siyasetin her evresinde (Antik, Orta ve Modern Çağ) tarih (kanı) siyasi gövdeyle –Dellaloğlu'nun deyimiyile egemenle– olan bağıni koparmamıştır.⁶⁸ Dolayısıyla tarih bir anlamda Aristoteles'in onur için yaşam olarak nitelediği vatan uğruna yaşamı temin eden GDİ'yi ihtiva etmektedir. Bu anlamda tarihin topluluğa sunduğu kanının düşünmekten ziyade inanmak için olduğunu söylemek mümkündür.

Milliyetçilik, modern toplumların politik olarak var kılınmasını temin ve tesis eden bir ideolojidir. Bu anlamda milliyetçiliğin bir tarih tasarımına ihtiyaç duyacağı anlaşılmaktadır. Tarihin bilişsel çıktısı olan kanı, belli bir tarihsel bağlama sahip olmakla beraber, ispat gerekliliğinden ötürü inançtan farklılaşmakta; kesin bir bilgi olmamasından ötürü de bilgiden farklı bir kategoriye girmektedir. Kanının bilgi olmadığını ortaya koymakla beraber kanının gerekçelendirilebilir olmasından dolayı da inançtan farklı olduğunu ifade etmek gerekmektedir. İnançnı kaniya dönüşmesindeki temel faktör kanıttır.⁶⁹

Felsefi bilgi, kesin bir bilgi olmakla beraber herhangi bir toplumu veya toplumsallığı imlemediği halde; bilişsel çıktısı kanı olan tarih, bizatihi toplumu imlemektedir (bkz. Tablo 1). Bu sebeple kanı, bilginin hammaddesi olan inançtan farklılaşmakta-

⁶⁶ Besim F. Dellaloğlu, *Benjaminia: Dil, Tarih ve Coğrafya*, 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012, s. 92.

⁶⁷ Leo Strauss, *Doğal Hak ve Tarih*, çev. M. Erşen ve P. Onur, İstanbul: Say Yayınları, 2011, s. 31, 32.

⁶⁸ Tarihe ilişkin ayrıntı için bkz. Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, İstanbul: Notos Kitap, 2012; R. G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, çev. K. Dingler, 8. Baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

⁶⁹ Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s. 94, 95.

dır. Dolayısıyla siyasete ilişkin bilişsel önermelerin tarih tasarımına bağlı olacağı söylenebilir. Öyleyse tarihten hareketle vuku bulan kanının bağlamsal olacağı anlaşılmaktadır. Bu anlamda tarihin veya bilişsel çıktısı olan kanının toplum olmadan hayal edilemeyeceği de ifade edilebilir. Ancak inancın bilgi olabilmesi için aksinin düşünülüyor olmaması gerekmektedir. Dolayısıyla hayatımızın genelinde etkili olan kanı, toplumsal/ulusal varoluşu temin etmektedir. Bu bakımdan milliyetçilik, tarihin önermesine gerek duymaktadır.

İnancın kanya dönüşmesi için belli bir toplumsal imlemesi gerektiği ifade edilmiştir. Buradan hareketle kanının belli bir toplumsallık oluşmadan vuku bulamayacağı anlaşılmaktadır. Kanının temel özelliklerinden birisi, keskin ayrımlar yapabilmesidir. Söz gelimi, Rönesans'ın hikmetinin daha iyi anlaşılması için Orta çağın karanlık devrinden ne kadar farklı olduğu tarihçilerin odak noktası olmuştur. Öte yandan Fransız Devrimi'nin tarih yazımı da monarşi ile devrim arasında bir duvar öreerek devrimin hikmetini ortaya koymaya çalışmıştır.⁷⁰ GDİ olarak da ifade edilmesi mümkün olan kanının bilgi değeri taşımaması, GDİ'nin epistemik statüden yoksun olduğu anlamına da gelmez.⁷¹ Dolayısıyla tarihin önermesi, milli bilincin oluşmasına hizmet etmektedir. Bu sebeple her milliyetçilik türünün/tipolojisinin tarih tasarımına ihtiyaç duyacağını ifade etmek gerekmektedir.

Genel olarak sitenin belli bir toplumsallığın, toplumun hayal edilebilmesi için bilme-yi sınırlandırdığını veya felsefi bilgiye ihtiyaç duymadığını ifade etmek mümkündür. Felsefe insanı düşünmeye, sorgulamaya davet ettiği halde, tarihin yargısı inanmaya davet etmektedir. Söz gelimi, John Locke'un devlet üstüne yazmış olduğu iki incelemesi siyaseti olduğu kadar tarihi de ihtiva etmektedir. Zira kitabın ilk bölümünden itibaren Locke insanı düşünmeye değil, inanmaya davet etmektedir. Bu sebeple tarih (GDİ) de işin içine girmektedir. Dolayısıyla Locke ilgili eserlerde felsefe yapmamaktadır.⁷² Buna mukabil *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* eseri, bizâtihi felsefenin ana meselelerinden biri olan bilgi sorunsalı üzerine inşa edilmiştir. İlgili eserin insanın bilme, anlama yetisini sorgulayan felsefi bir eser olduğunu ifade etmek mümkündür.⁷³ Bu anlamda modern sitenin inşasında da felsefi bilgidен ziyade toplumun ikna edilmesi için inanması gerektiğini söylemek mümkündür. Tarih bu vazifeyi başarılı bir biçimde devam ettirmektedir.

Modern siyasi sistemin vücut bulmasında başat aktör konumunda olan milliyetçiliğin tarihten hareketle bilişsel çıktısının bizâtihi kanı olduğu söylenebilir. Ancak

⁷⁰ Hilmi Z. Ülken, *Uyanış Devrinde Tercümenin Rolü*, düz. R. Kızıler, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. 213.

⁷¹ Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s. 20.

⁷² Liah Greenfeld, Locke'un düşüncelerinin Amerikan milliyetçiliğinin oluşmasına etkisinden dahi bahsetmektedir. Ayrıntı için bkz. Liah Greenfeld, *Milliyetçilik*, çev. A. Yılmaz, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017, s. 596-602.

⁷³ John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. V. Hacıkadroğlu, 2. Baskı, İstanbul: Kbalcı Yayınları.

bu iddia edildiği gibi milliyetçiliği yüzyılın temel sorunu olarak değerlendirmeyi gerekli kılmaz.⁷⁴ Daha doğrusu GDİ veya kanı üzerine bina edilen milliyetçiliğe ilişkin –olumlu veya olumsuz– kesin bir yargıda bulunmanın mümkün olmadığını söylemek gerekmektedir. Böylesi bir yorumun milliyetçiliğin neliğinin/mahiyetinin anlaşılır kılınmasına engel teşkil edeceği aşikârdır. Bu kabilden olan değerlendirmeler milliyetçiliğin anlaşılır kılınmasından ziyade etik olarak kötü olduğu ön kabulünden hareket etmektedir. Milliyetçiliğin anlaşılır kılınması için ne olduğunun veya ne olmadığına belirlenmesi gerekmektedir. Bu sebeple milliyetçiliğin epistemik tahlili iyi veya kötü ön kabulünden hareket etmekten ziyade milliyetçi birisinin bildiğinin ne olduğuyla ilgilenmektedir.

Bir önermenin bilgi olarak nitelendirilmesi için bağlam, zaman vb. hususlardan bağımsız olarak yanılmaz özelliğini haiz olması gerekmektedir. Yani bir inancın bilgi niteliği taşıyabilmesi için belirli bir bağlamda kesinlik arz etmemekle beraber karşının da düşünülmesinin imkânsız olması gerekmektedir.⁷⁵ Buna mukabil milliyetçiliğin tarihten hareketle ortaya koyduğu kanının yanılabilme ihtimali göz ardı edilmemelidir. Tarih tasarımına ihtiyaç duyan milliyetçilik, kanıyı belirli bir bağlamdan hareketle önermektedir. İnançla bilgi arasında konumlanan kanının bu anlamda özü gereği ispat yükümlülüğü olması hasebiyle inançtan, kesin olmayışından ötürü de bilgiden ayrıldığını ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla tarih tasarımına gerek duyan milliyetçilik GDİ veya kanı önermekte ve bağlamsal bir özellik taşımaktadır.⁷⁶ Söz gelimi, milli bir felsefe olamayacağı gibi, modern tarih de milli olmaktan kendini kurtaramaz. Çünkü tarih bir öznenin (halkın) geçmişine ilişkin olmak durumundadır. Milliyetçiliğin, milletlerin ve ulus-devletlerin oluşumunu tarihsiz tahayyül etmek oldukça güçtür. Zira antik zamandan modern çağa sitenin oluşumunda tarih kendi görevini ifa etmeyi ihmal etmemiştir.⁷⁷ Bu sebeple milliyetçiliğin felsefeden ziyade tarihle ilişkisi üzerinde durmanın daha isabetli olacağı söylenebilir. Özetle ifade etmek gerekirse, modern zamanlarda bilginin sınırlanması ve gerekçelendirilmesi milli/milliyetçi tarih anlayışı çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Tekrara düşmek pahasına da olsa tarih tasarımı bu anlamda kanı olduğunu ifade etmek gerekir. Tarihten hareketle oluşturulan kanı toplumu imlediğinden benimsemesi veya inanç olarak kabul edilmesi daha kolaydır. Tarih bizâtihi öze ilişkin bir bilgi/kanaat önermesi ortaya koymaktadır.⁷⁸ Bu anlamda felsefi bilginin bir tarihsel (kesin) bağlam içerisinde düşünülemeyeceğini ifade etmek gerekmektedir.⁷⁹ Nitekim milliyetçi bir tarih tasarımı felsefi bir bilgiye gerek de duymamaktadır. Buradan hare-

⁷⁴ Dunn, "Nationalism", s. 27.

⁷⁵ Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s. 92.

⁷⁶ Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s. 94.

⁷⁷ Ülken, *Uyanış Devrinde Tercümenin Rolü*, s. 197-213.

⁷⁸ Mehdiyev, "Bilme Kipleri Olarak Felsefe ve Tarih", s. 77, 78; Strauss, *Doğal Hak ve Tarih*, s. 33, 34.

⁷⁹ Mehdiyev, "Bilme Kipleri Olarak Felsefe ve Tarih", s. 80; Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s. 23, 24.

ketle modern ulusların tamamlanması görevini tarih veya tarihsel kanaatin icra ettiği anlaşılmaktadır. Bu minvalde Anderson'un milliyetçiliğin "felsefi sefalet"inden⁸⁰ bahsetmesi teknik olarak doğru olmakla beraber meselenin özüne inmemesi bakımından kolayca kaçmış bir çıkarım olduğunu ifade etmek de mümkündür. Zira tarihten destek alınmadığı takdirde ulusların "Meçhul Asker" anıtlarına inanması pek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla tarihten destek alan milliyetçilik, felsefenin içinde vuku bulacağı modern siteyi inşa etmekle yükümlüdür. Halkı düşündürmek ve kesin bilgiye yönlendirmek milliyetçiliğin uhdesinde olan bir vazife değildir. Bu doğrultuda tarihin (kanının) ehemmiyeti ortaya çıkmaktadır.

Buraya kadar ifade edilenlerden hareketle milliyetçiliğin tarihsel kanaatten (kanı veya GDİ) müteşekkil olduğunu ifade etmiş olduk. Hal böyle olunca milliyetçiliğin veya tarihin felsefi anlamda bir bilgi ortaya koyamayacağı sonucu ortaya çıkmaktadır. Milliyetçiliğin felsefi bir niteliği haiz olup olmadığına anlaşılmaması milliyetçiliğin epistemik bir değerlendirmesinin yapılmasıyla mümkün olabilir. Yani felsefenin tarihle veya milliyetçilikle ilişkisi kanaatlere dair bilgi edinme biçimi olarak da ifade edilebilir. Dolayısıyla felsefe ve milliyetçilik arasındaki ilişki, ikincinin epistemik bir değere haiz olup olmadığını araştırmak için olabilir. Bununla beraber tarihin felsefeyle beraber akli önermelerin öznesi olduğunu da ifade etmek gerekmektedir.⁸¹

Tarih, izafet ilişkisinde olduğu disiplin için kanı üretmektedir. Tarihin kanı üretme sürecinde temel ayrıcalığının tamlama görevini icra etmesi olduğu söylenebilir. Ancak tarihin bir bilme kipi olarak bilgi önerip önermediği ise felsefe tarafından denetlenebilir.⁸² Son tahlilde milliyetçiliği tarihin kanısından bağımsız tahayyül etmenin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Yani milliyetçilik, tarih tasarımıyla hareketle bir bilgiden ziyade kanı önermektedir. Tarihin milliyetçilik için önemini çoğunluğu (endoksa) ikna etmek için GDİ veya kanı üretim aracı olarak da ifade etmek mümkündür. Söz gelimi, milli kimliğe inanma sürecinde milli tarihin ulusun tarihine yönelik ortaya koyduğu deliller belirleyici olmaktadır. Bu anlamda modern milletlerin kendilerini ve geçmişi millileştirmek için ihtiyaç duydukları tarih, hayatımızın tamamına yakınında mevcut olan kanıyı önermektedir. Dolayısıyla tarih, bir disiplin olarak milliyetçilik için kanı üretmektedir.

Sonuç

Modernitenin politik sonucu ulus-devletler olarak tezahür etmiştir. Toplumların gerek içsel olarak yaşadıkları politik dönüşümlerde gerekse sömürgeci kurtularak kendi kaderlerini tayin için verdikleri mücadelede esas itibarıyla milliyetçi olmak

⁸⁰ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, çev. İ. Savaşır, İstanbul: Metis Yayınları, 1995, s. 19.

⁸¹ Mehdiyev, "Bilme Kipleri Olarak Felsefe ve Tarih", s. 82, 83.

⁸² Mehdiyev, *Bir Bilme Teorisi*, s. 26.

durumunda kaldıkları söylenebilir. Öyle ki milliyetçilik politik olarak sarsıntılar, değişim ve dönüşümlerin yaşandığı anı beklermişçesine görünür olmaya başlar. Örneğin küresel çapta insanlığı ve devletleri meşgul eden Covid-19 Pandemisi, Batı'daki hükümetlerin bile milliyetçi söylem benimsemesine sebep olmuştur. Ez cümle milliyetçilik tarihçilerin kesin tarih üzerine anlaş(a)mamalarına rağmen doğuşu belli ancak bitiş tarihi belli olmayan bir olgu olarak karşımızda durmaya devam etmektedir. O halde milliyetçiliğin neliğine yönelik epistemik bir soruşturma milliyetçiliğe ilişkin bilgi edinmek için önem arz etmektedir denilebilir.

Milliyetçilik, kendisini tarihin bilişsel çıktısı olan kaniya dayandırmak durumundadır. Çalışma, milliyetçiliğe yönelik olumlu veya olumsuz yargıda bulunmaktan ziyade neliğinin anlaşılmasına ve tarihin milliyetçilik için neden gerekli olduğu sorusuna odaklanmıştır. Bu hususta tarih olmadan milliyetçiliğin kendisini gerçekleştirmesinin zorlaşacağı; tarihin yargısının ise epistemik olarak kanı veya GDİ olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla çalışmada milliyetçiliğin disipliner olarak bilme kiplerinden biri olan tarihin bağlamsallığına dayandığı ve bilişsel çıktısının/yargısının kanı olduğu sonucu elde edilmiştir. Son tahlilde milli inancın bilgidен ziyade kanı olarak kabul edilmesi ulusları tarihten silmeyeceği gibi entelektüel ve epistemik anlamda yeni sonuçların elde edilmesine de imkân sunacaktır.

KAYNAKLAR

- Alpay, Yalın; “Fuat Köprülü'nün Muhafazakar Ulusal Tarih Tezi Kurgusu”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 10(38), 2013, s. 83-116.
- Anderson, Benedict; *Hayali Cemaatler*, çev. İsgender Savaşır, İstanbul: Metis Yayınları, 1995.
- Arendt, Hannah; *Formasyon, Sürgün, Totalitarizm*, çev. İbrahim Yıldız, Ankara: Dipnot Yayınları, 2014.
- Aristoteles; *Metafizik*, 5. Baskı, çev. Y. Gurur Sev, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018.
- Belgi, Fatih; “Tarih, Bilgi ve Tarihsel Bilgi: Tarih Epistemolojisi Üzerine Bir Deneme”, *Tarih Yazımı*, 3(1), 2021, s. 24-43.
- Çüçen, A. Kadir; *Bilgi Felsefesi*, 7. Basım, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2012.
- Dellaloğlu, Besim. F; *Benjaminia: Dil, Tarih ve Coğrafya*, 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- ___; *Poetik ve Politik*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.
- Descartes, Rene; *Felsefenin İlkeleri*, 17. Baskı, çev. M. Akın, İstanbul: Say Yayınları, 2020.
- ___; *Yöntem Üzerine Konuşma*, çev. M. Erşen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Dunn, John; “Nationalism”, *Theorizing Nationalism* ed. R. Beiner pp. 27-51, New York: State University of New York Press, 1999.
- Fichte, J. G; “Alman Ulusuna Söylev”, düz. E. A. Kılıçaslan ve G. Ateşoğlu, *Fichte*, çev. K. H. Ökten, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2006, s. 321-330.
- Gellner, Ernest; *Thought and Change*, Chicago: The University of Chicago Press, 1964.
- ___; *Milliyetçiliğe Bakmak*, çev. Simten Coşar, Saltuk Özertürk ve Nalan Soyank, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

- ___; *Uluslar ve Ulusçuluk*, 4. Baskı. çev. B. Ersanlı ve G. G. Özdoğan, İstanbul: Hil Yayın, 2018.
- Gettier, L. Edmund; "Is Justified True Belief Knowledge", *Analysis*, 23(6), 1963: 121-123.
- Gökalp, Z; *Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak*, düz. İ. Kutluk, Ankara: Devlet Kitaplığı, 1976.
- ___; *Türkçülüğün Esasları*, düz. M. Kaplan. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1986.
- Göksel, Aymaz, *Militan İyimserlik*, Ankara: Yordam Kitap, 2021.
- Greenfeld, Liah; "The Globalization of Nationalism and the Future of the Nation-State", *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 24(1/2), 2011, s. 5-9.
- ___; *Milliyetçilik*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- ___; *Nationalism*, Washington: Brooking Institution Press, 2019.
- ___; *Milliyetçilik*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Alfa Yayınları, 2021.
- Hroch, Miroslav; *Avrupa'da Milli Uyanış*, çev. Ayşe Özdemir, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- ___; "The nation as the cradle of nationalism and patriotism", *Nations and Nationalism*, 26(1), 2020: 5-21.
- Hume, David, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, 8. Baskı. çev. F. B. Aydar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Köktürk, Milay ; *Millet ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken, 2016.
- Locke, Jocke; *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, 2. Baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017.
- MacIntyre, Alasdair; *Etik'in Kısa Tarihi*, çev. H. Hünler ve S. Z. Hünler, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001.
- Mehdiyev, Nebi; "Bilme Kipleri Olarak Felsefe ve Tarih", *Fəlsəfə və sosial-siyasi elmlər*, 1(38), 2016: 72-85.
- ___; "Bir Bilme Teorisi Denemesi", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 35, 2017a: 11-22.
- ___; "Delilcilik ve Tanrı İnancının Epistemik Statüsü", *Fəlsəfə və sosial-siyasi elmlər*, 2(41), 2017b: 9-28.
- ___; *Bir Bilme Teorisi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2019.
- ___; "Felsefe Röportajları Nebi Mehdiyev", Erişim Tarihi: 12.01.2021, (<https://onculanalitikfelsefe.com/felsefe-roportajlari-5-nebi-mehdiyev/>), 2020.
- ___; "Bilim ve Din: Epistemik Bir Bakış", (<https://onculanalitikfelsefe.com/bilim-ve-din-nebi-mehdiyev/>), 2020.
- Mylonas, Harris ve Todur, Maya; "Nationalism: What We Know and What Still Need to Know", *Annual Review of Political Science*, 24, 2021: 109-132.
- Özkırımlı, Umut; *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Palti, Elías José; "The Nation as a Problem: Historians and the 'National Question'", *History and Theory*, 40(3), 2002, s. 324-346.
- Smith, Anthony D; *National Identity*, London: Penguin Books, 1991.
- ___; *Ulusların Etnik Kökeni*, çev. S. Bayramoğlu ve H. Kendir, Ankara: Dost Kitabevi, 2002.
- Strauss, Leo; *Doğal Hak ve Tarih*, çev. Murat Erşen, ve Petek Onur, İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- Tamir, Yael; *Liberal Nationalism*, Princeton: Princeton University Press, 1993.
- ___; "Theoretical Difficulties in the Study of Nationalism" *Canadian Journal of Philosophy*, 26(sup1), 1997: 63-92.

- Tamir, Yael; *Why Nationalism*, Princeton: Princeton University Press, 2019.
- ___; "Why Nationalism? Because nothing else works", *Nations and Nationalism*, 26, 2020: 538-543.
- Taylor, Charles; *Modern Benliğin Kaynakları*, çev. S. A. Baş ve B. Baş, İstanbul: Küre Yayınları, 2012.
- Ülken, Hilmi Ziya; *Uyanış Devrinde Tercümenin Rolü*, dü. R. Kızıler, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Valiyev, Orkhan; "Bir Bilme Teorisi", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 43, 2021, s. 243-247.
- ___; *Azərbaycan Millətçiliyi*, çev. Q. Məmmədov və Ə. Məmmədov, Bakü: Milliyyət Araştırmalar Mərkəzi, 2021.
- Viroli, M; *Vatan Aşkı*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997.
- Yanık, Musa; "Bir Bilme Teorisi", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 43, 2021, 247-250.
- Weinstock, D. M; "Is there a Moral Case for Nationalism?", *Journal of Applied Philosophy*, 13(1), 1996: 87-100.